

Ուրեմն փոխանակ սոսկ բառերով կարկատելու, աշակերտը պէտք է սովորութիւն ունենայ միշտ կենդանի նախագասութիւններ ձեռնել, միշտ մտքեր և մտքեր արտայայտել հարազատութեամբ:—

Հիմի ամփոփենք մեր թուած բոլոր նախապաշարումները.

1. Ձենք հասկանում մեր եկեղեցական ուսումն սրանների բացէ ի բաց տարբերութիւնը ուրիշ կարգի ուսումնարաններից.

2. Ռուս մանուկի համար կազմած այբբենարանը հայ մանուկին տալով, կարծում ենք, թէ դրանց երկուսի հոգեբանական նախադարձացումը մի և նոյն է եղել:

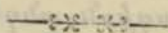
3. Ենթադրում ենք, իբրև թէ լեզու ուսուցանելը մի անբաժանելի գործ է. սակայն ջոկ բան է բովանդակութեան գաղափարների հասկացումը, և ջոկ է՝ բուն լեզուի շէնքին, բառապաշարին, ոգուն, համն ու հոտին տիրանալը.

4. Խորութիւն չենք դնում գեղարուեստական և շինուի գրականութեան մէջ.

և 5. Բառեր ենք թարգմանում, և ոչ թէ մտքեր արտայայտելու սովորութիւն հաստատում:

Այս բոլոր առաժներիս վերջաբանն այն է, որ եթէ արիութիւն ունենանք մեր ոսկրացրած նախապաշարումների դէմ անտեղիտալի պատերազմ պատերազմել, ռուսերէն լեզուի դաստատութիւնը կը հասցնենք ցանկալի բարձրութեան, և հայ հոգուն էլ չենք դաւաճանի:

Ս. Մանգիճեան

ՆԱԽՆԵԱՅ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

Ա.

Այս վերնագրի տակ մենք մտադիր մենք »Արարատ«-ի ընթերցողներին մի շարք յօդուածներ տալ այլ և այլ հնութիւնների և նրանց արժէքի մասին: Այդ յօդուածները միմեանցից անկախ կլինին, թէ նիւթի բնաւորութեամբ, թէ ժամանակով և թէ պատմական նշանակութեամբ: Բայց մի ընդհանուր վերնագրի տակ ենք դնում միայն այն պատճառով, որ նրանք մեր նախնեաց կեանքի այս կամ այն կողմն են լուսաբանում և արդիւնք են հայի քաղաքակրթական գործունէութեան: Այս անգամ ու-

սուսնասիրութեան նիւթ ենք ընտրել 1066 թուին գրուած մի աւետարան, № 369, որ եղել է սեպհականութիւն ներսէս Շնորհալու, Դրիգոր Ապիրատի և Պապեռոնի տէր Բակուրան մեծ իշխանի: Աւետարանը կարեւոր նշանակութիւն ունի նաև իւր մանրանկարչական արուեստի մնացորդներով, իբրև հայ-բիւզանդական արուեստի լաւագոյն արտադրութիւններից մէկը: Բայց նախ նկարագրենք աւետարանի արտաքին յատկանիշներն ու յիշատակարանները:

Աւետարանն պատկերազարդ է և գրուած է 281 թերթից բազկացած ընտիր մագաղաթի վերայ, 23×15 սմ., մեծութեամբ, երկսիւն՝ իւրաքանչիւրը $14 \frac{1}{2} \times 10$ սմ., և 21 տող: Դիրքը՝ ընտիր, բոլորաձև միջին մետրոպեան, Արկուեցի Դրիգոր քահանայի գրչութեամբ, Սեբաստիա քաղաքում, Հայոց ՇԺՆ և փրկչական 1066 թուին: Խորագրերը, աւետարանների սկզբնագրերի բացառութեամբ, որոնք զարդանկար են, պարզ գլխատառեր են, խեցոսկով գրուած, երբեմն և առաջին տողը, բայց տեղ տեղ ևս պարբերութիւնների գլխատառերը կարմիր թանաքով են: Սկզբնական փայտից է, կաշեպատ, հասարակ, նոր և առանց զարդի: Ձեռագիրն ընդհանրապէս լաւ է պահուած, բայց տեղ տեղ թանաքն անցել է, թէև կարելի է կարգալ:

Աւետարանն սկսւում է «յովաթամ» բառով, որով ոչ միայն Մատթէոսի առաջին ութ տունն է պակասում, այլ և որ կարեւորն է խորանագարդերը, աւետարանչի պատկերն ու սկզբնազարդը: Այս կորուստն անփոխարինելի է, որովհետև շատ քիչ են ԺԱ. դարու մանրանկարչական արուեստի այսպիսի կատարելութեամբ ձեռագիրները: Մարկոսի վերջում, ԺՁ. 9 և շարունակութիւն առանձին վերնագիր ունի. «աւետարան ըստ Մարկոսի», վերջանում է 18 համարով «բժշկեսցեն» բառով, մէկ թերթ ընկած լինելու պատճառով: Այդ ընկած թերթի վերայ նկարուած էր և Ղուկաս աւետարանչի պատկերը:

Ղուկաս ԻԲ. 43 և 44 բնագիրը չունի, այլ յետոյ է աւելացրած լուսանցքում բոլորգրով, սակայն այդ էլ պահասաւոր, կազմելու ժամանակ լուսանցքը կտրուած լինելու պատճառով: Փակագծի մէջ առնուած տառերը կտրուած են. «եւ երևեցաւ նմհ(րեշտակ) | յերկնից՝ և զօրա(ց) ուցանէր զնա և (էր) | ի տաղնապի՝ մ(ը) | տաղիւրութբ և (ս) | կայր յղթս և հոսէին ի նմանէ | քըրտունք իբրեւ զկա(յ) | լակս արեան՝ ո լոռ(ն) | ոլոռն հեղ ալ յերկիր» | : Կտրուած է Յովնաննու պատկերն ու սկզբնազարդը՝ երկու թ թ, որով բնագրից պակասում է առաջին 11 համարը. այդ թերթերը կտրուած են մկրատով և արմատները դեռ ևս նկատելի են: Յովհաննէս սկսւում է. «ետ նոցա իշխանութիւն»: Յովհաննու վերջում ևս «աւետարան ըստ Յովհաննու» վերնագրով դրուած է Շնացեալ կնոջ պատմութիւնը:

Սորան կցուած է 279բ, երկրորդ սիւնեակից մինչև 281ա, աւուր պատշաճից աւետարանների մի ցանկ. ա) Յայտնութեան ութ աւուրցն առաւաւտին, բ) տն ընդ առաջին առաւ. գ) քառասնորդացն պահոց կիւրակէի առաւ. դ) շաբաթուցն պատարագ. ե) զազարու առաւ. զ) արմաւենեացն առաւ., յինն ժամուն, երեկունն. է) պենդեկոստեի առաւ. ը) վարդեվար թ) լուսանցքում «խաչին»: Կարմիր թանաքով վերջում աւելացրած է. «այս են առաւաւտի զայլն յնթերցուածն տես»: Այս հատուածն ուրեմն հին տօնացոյցի մի մաս է:

Մի թերթ պահպանակ մազաղաթ, միջին երկաթագրով, երկսիւն, արտաքինը կիսով չափ կտրուած. նիւսացու երգ երգոցի մեկնութիւնից, հետաքրքրական իւր հնչիւնաբանութեամբ և ուղղագրութեամբ:

282 ա. ա. սիւնեակ. ընդոցն ի վեր կու... | ..վն այդ յամենէցունց յայն | (ց)անէ արտաքոյ լինին ի ձմեռնաին | մրկացն խորոցն ի նաւահանդի(ս) (տ)ն հաղաղ անցեալք. արդ եթէորք | (զ?) իւր անձն հաստատեսցէ այն-

պէս | որպէս զի հաղաղութ (կէս տող քերուած) | ? եան
անալէկոծ հանդարդութեա | մը. ոչինչ սասանելով ի չար |
այս | ի(?) ցն. եւ ոչ ամպարտաւանութեամբ | ի վերայ
հանչացեալ. ոչ բարկու | թեան ալեաւք փրփրեալ. եւ ոչ
այդ | ով ախտիւ ինչ կոծեալ. եւ սասաս(այսպէս) | նեալ
ամենայն հողմով ըստ զանա | զան ալէկոծութեան ախ տիցն
յա | ըուցանողաց. եթէ այնպէս ունիցի. եւ որք ի խորս
աշխարհիս | ձմեռնաին մրկաւքն. զամէնապատիկ երեքա-
լեանչարիսն յին | քեան զնստուցանիցէ հարթից | անձին.
եւ առանց ալէկոծութ | եան ի յանձին առաքինութեան | *

282 ա. բ. սիւնեակ.... | ի բանէ... | որական.. | իր
տեսակ.. | տարելութ.. | զի թէ էր մի... | նմանեա(լ?)..
| իրաւք գով... | ոչ զնոյն... | քինութե... | ինն իս կ?)..
| միանգամ... | զառաքին... | յոլովութ... | թեամբ. ե...
| հասարակ... | ոչ է պա... | բեաց... | առա... | **

282 բ. ա. սիւն.... | ... | ...իցի քեզ | ...ն շուրջ |
շա եւ առ | ...բեալ ունի | ...այս է ա | ...արատ ա՛ծ |
...ուրջ զպա | ..յաղագս | ...շնորհա | ..անուր | ...ի քում
| ...հր դակց | ..ժար է այ | ...ն յաւ | ...սիրե | ...
եանն | †

282 բ. բ. սիւն. հաւելով որ ի յառաջագոյ.. | ուե-
ցելոցն ի մէնջ տեսութ.. | ց վարկանիցի. թերեւս զմի..
| պատշաճագոյն ունել եւ յ.. | մարս. բայց բանքս խո-
րանալով | յեղանակաբար նշանակաւքդ | դժուարիմանալի
առնեն ի ձե..—առակացս զյայտնութիւնն.. | արդ զի ոգ-
ւոյ գեղեցկութիւն.. | ձիոյ որ ի բաց բառնայր զե | զիպ-
տացւոցն զկառսն մանե.. | ցաւ. այս է հրեշտակական զին |

Ը

* Այստեղ ներքեւից կտրուած, բայց տողի մի փոքր մասը
երևում է. կտրուած է և վերին կողմից, որից պիտի եզրակաց-
նել, որ ձեռագիրը եղել է մեծ գիրքով, երկսիւն:

** Մնացած տողերը կտրուած.

† Ներքեւի տողերը կտրուած

որութեանն (այսպէս). ձիոյն այնորիկ | ասէ քաջ հեծեալն.
սանձք են | սրբութիւնն. որովք նշանա | կեաց նմանեցու-
ցանելով կ(?)զ | ահսն տատրակաց. եւ զարդ շուրջ զպա-
րանոցաւ զզանազան | մանեակս զառաքինութեամբ | փայ-
ղեալսն. ախորժեն եւ բարեկամքն յաւելուած իմն զե |
ղեցկութեան ձիոյն առնել.

Բ.

Յիշատակարաններ. 81բ Մատթէոսի վերջում բոլոր-
գրով.

«Ըստ անսուտ եւ ճշմարիտ խոստմանցս քոց աստուած
իմ յիսուս լեր ընդ մեզ յաւգնականութիւն ընդդէմ ներհակին
եւ ամենայն հաւատացելոց քոյին մարդեղութեանդ, զի կա-
րողքք լինիցիմք մինչև ի կատարած հանդերձելոցն յանդ հանել
զհաւատս քրիստոնէութե և առ քեզ հասուցանել զդաւա-
նութիւնս մեր չ՛լ երրորդութիւն ոք և զքանքարն ճշմարիտ
տալ ի ձեռս քո քս»:

82ա Միջին ուղղանկիւն երկաթագրով.

«Յիշեցէք ի քս եւ զքարեպաշտ իշխանն զմեծ սեւաս-
տաւոն զբաղուրանն, զորդի սմբատա որդւոյ հեթմոյ սե-
ւաստոսի տեառն լամբրաւնին եւ պապեռաւնին, որում եւ
զաւետարանս շնորհեցի. ընդ նմին եւ զքսասէր ամուսինն
իւր զթագուհի զըստ մարմնոյ քոյր իմ, որոց սղորմեսցի տը
յո քս աստ եւ ի հանդերձելումն: Ի թւ. ոթդ:

217բ Ղուկասի վերջում, տես նկար 1.

«Ես տը դրիգորիս ծառա ծառահց քսի, եղբաւրորդի
տն ներսիսի կաթողիկոսի հայոց՝ եւ որդի զաւրավարի, ետու
վերստին նորո՞գել արտաքուստ կուսէ զաճային աւետա-
րանս գեղեցիկ մետաքոէիւք եւ ահամբ պատուականաւք ընդե-
լուզեալ ի մարգարոյ մեծագնոյ ի ձեռն աճաբանական վար-
դապետիստեփանոսի դրան սարկաւազի տն իմում, որ և վասն
անմոլար ճանաչելոյ՝ կոչի սա յաւորցի:

Ի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ նախ և առաջին հոգե-
ւոր տն իմոյ ներսէսի կաթողիկոսի որ եւ զսոյն իսկ զաւե-
տարանս շնորհեաց ինձ ի զբաւսանս և ի խրախմանութիւն հո-
գեւոր, այսու զուարճանալ եւ մի պատրանաւք անցաւոր կեն-

* Մինչև այստեղ միջին երկաթագրով և նման նախընթացին,
իսկ մնացածը բոլորգրով:

ցաղոյս՝ Արդ որք ընթեռնայք կամ աւելիք ի սմանէ, թողու-
թիւն մեղաց խնդրեցէք ի տէր յառաջասացելոցս, զի և տուիչն
յիշողացաւ և յիշելոցս սղորմեսցի, ամէն:—

281 ար. Բուն գրչի յիշատակարանը միջին երկաթա-
դրով, բաւական եղծուած, մանաւանդ երկրորդ երեսը,
որ միայն երկար չարչարուելուց յետոյ, հնարաւոր եղաւ
խոշորացոյցի օգնութեամբ վերծանել.

Շ. Ժ: Ե: Թուոյս հայոց շրջագայիս.

Ես գրիգոր քահանայ՝ ի նուագել ազգիս հայոց՝ ի ժամա-
նակի հալածանաց մերոց յազգէն իմայե|լի. որհեալք ի կող-
մանց արեւելից ի լեւանցն այր|արատա՛ ի գեղջէն որ կոչի ար-
կուռի՛ զկնի| ածասէր թողաւորին սերոյ սենեքերիմայ.
եկեալ ընալեցաք ի քաղաքիս սերաստիա ուր քառա|սուն
վիւյքն հեղին զարիւնս իւրեանց. մարտ ե|դեալ ընդ աւգոյ
դառնաշունչ՝ և ընդ սառա|մանեաց ջրոյ. եւ անդէն զկնի ամաց
հնգից|լախճանէր քաղմաշնորհ եւ մեծապատիւ հայրն|իմ անա-
նիս քահանա ի թագաւորական քաղա|քին ի բիւզանդիոն. . . .
մնաց| . . . երկու եղբարքս դէորդ եւ գրիգոր ի մանգաղան
տիս աշակերտացաք առ ոսն երա|նելի տն փիլիպպոսի եւ
որդւոց իւրոց ստեփաննոսի եւ սահալա. եւ ըստ սովորական |բա-
րեմտութեան իւրեանց եղեն սնուցիչք| եւ ուսուցիչք մեր յոյժ
բարերար կամաւք 281բ եւ քննող եղեն . . . | . . .
ցանգացաւ եւ ուսանել զգո|րծ ոսկւոյ ի զարդ պատուիրանաց
տն եւ ի կազ|մած նորին եւ ի վերայ այսր ամենայնի եր . . .
(բառի կէսը անըթեռնելի)|զայնոսիկ որք տեսին զտըն եւ վա-
յելե|ցին յամենասուրբ բերանոյ վարդապետութեան նորա եւ
զերանութիւնն զոր առ պե|տրոս վասն խոստովանելոյ զնա տը
եւ տա՛ծ| վերայ իմ եւ ամենայն հաւատացելոց . . .
. . . տենչմամբ համարելի զիս անկեալ առ ոսն տն լսելով զե-
րանական զձայնն|բերանոյ նորա. եւ առ տենչ փափագանաց
եւ աղետի սրտի թախանձեցի զտըն իմ սահալ բե|րել զտուփ
կաղմածոյս ի թագաւորական քաղաքէն եւ գրեցի զսուրբ
աւետարանս իմով| (ձեռք ի վայելումն մանկանց) յիշատակ
ինձ փոխանակ որդեաց եւ ժառանգու|թեան եւ ետու զսա
ղկնի փոթելոյ իմոյ որ|դւոյ եղբաւր իմոյ յոհաննիսի.

Արդ աղաչեմ զքեզ քս փրկիչ բարերար անձառ|արար
ի հաւրէ ծնեալ անժամանակ եւ անմարմնա|պէս. եւ անքննա-
բար ի կուսէն ժամանակաւ առ . . .

Այստեղ ընդհատուած է յիշատակարանը՝ թերթ ըն-
կած լինելու պատճառով: Ընդգծուած տառերը տեսա-

նեղի չեն, այլ լրացուած են ենթագրարար: Փակագծի մէջ առնուած տողը զրուած է բոլորգրով ջնջուած երկաթագրի վերան, «մանկանց» բառը կարդացուած է երկաթագրով, «ձեռք» երկաթագրում պիտի լինէր անշուշտ «ձառք»:

Գ.

Այս յիշատակարաններից կարելի է պարզել մեր աւետարանի պատմութիւնը: Գրիգոր քահանայի յիշատակարանից տեսանք, որ աւետարանը գրուած է Հայոց Շժե, իսկ փրկչական 1066 թուականին, Սեբաստիա քաղաքում: Գրիչն ու նկարիչը նոյն Գրիգոր քահանան է, որ ծնուած է Մասեաց ստորոտում՝ Արկոռի գիւղում, բայց Վասպուրականի Անենքերիմ թաղաւորի 1021 թ. Սեբաստիա զաղթելուց յետոյ՝ իւր հօր՝ Անանիա քահանայի հետ ինքն էլ փոխադրուել է այնտեղ: Նա աշակերտել է Տէր Փիլիպոսին և նորա որդոց Ստեփանոսին և Սահակին, որոնց մօտ և ուսել է, հաւանօրէն, զրեւու և նկարիչու արուեստը: Ինչ աստիճան և պատիւ ունէր Սահակը, որը մի տեսակ խնամակալ է հանդիսանում աւետարանիս գրող և նկարող Գրիգոր քահանայի, դժուար է որոշել. յամենայն դէպս Սահակը սոսկ քահանայ չէ, ապա թէ ոչ անհասկանալի կլինէր 50 տարեկանի մօտ Գրիգոր քահանային նրան «տէրն իմ Սահակ» անուա—: նելը: Սորա ձեռքով բերել է տուել զրիչը Կ. Պօլսից և աւետարանի կազմի տուփը:

Գրութեան թուականից հարիւր տարի յետոյ, աւետարանը անցել էր Ներսէս Շնորհալու ձեռքը, որ նուիրում է իւր եղբորորդի Գրիգոր Ապիրատին: Վերջինս աւետարանն ստանալիս եպիսկոպոս պէտք է լինէր համար որի ցուցումն կարող է լինել նորա յիշատակարանի «տէր Գրիգորիս ծառա ծառայից» կոչումը. յայտնի է, որ Շնորհալու մահուան ժամանակ նորան յաջորդ էր նկատուած ոմանց կողմից Գրիգոր Ապիրատ, և միայն Շնորհալու նախօրօք յայտնած ցանկութեան համեմատ և այլազգի իշ-

խանի հովանաւորութեամբ Գրիգոր Տղան յաջորդից: Շնորհալու ընծայաբերութեան թուականը նշանակուած է, բայց պէտք է 1166—1173 թուերի մէջ լինէր, քանի որ կաթողիկոս էր: Իսկ ո՞վ է յիշատակարանի մէջ յիշուած կաթողիկոսարանի դրան սարկաւազ Ստեփանոսը, որի ձեռքով մեր աւետարանը «արաաքուստ կուսէ» Գրիգոր Ապիրատը զարդարել տուեց «գեղեցիկ մետաքսէիւք եւ ակամք պատուականաւք ընդելուզեալ ի մարգարտոյ մեծագնոյ»: Ամ.նայն հաւանականութեամբ ոչ այլ ոք, բայց եթէ ներսէս Շնորհալու կողմից՝ իւր կեանքի վերջին օրերին՝ միութեան խնդրի առթիւ դէպի արեւելք ուղարկած Ստեփանոս վարդապետը: 9 Այս յիշատակարանը իւր տուած տեղեկութիւններէից զատ, մեզ համար նուիրական է Գրիգոր Ապիրատի ինքնաձեռագիր յիշատակարանով (նկար 1):

Գրիգոր Ապիրատի ինքնաձեռագիր յիշատակարանը պարզում է և ուրիշ խնդիրներ. համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, որ 81ա յիշատակարանն էլ գրուած է Գրիգոր Ապիրատի կողմից և բովանդակութեամբ էլ շատ յարմար է ժամանակին: Ներսէս Շնորհալու օրով սկսուած էր Հայոց և Յունաց միութեան խնդիրը, որ աւելի ծաւալ ստացաւ Գրիգոր Տղայի ժամանակ: Այս կարեւոր խնդիրը պէտք է յուզէր ժամանակակիցն՝ ըրի մտքերը, յատկապէս եկեղեցու պաշտօնեաների, որոց դասին էր պատկանում և Գրիգոր-Ապիրատ: Այս յիշատակարանը պէտք է գրուած լինի 1194 թուից առաջ, որովհետեւ Պապեռոնի Բակուրան իշխանի սեպհականութիւնն էր այն այդ թուին:

82ա Յիշատակարանն ևս, որից առնում ենք նախընթաց տեղեկութիւնը Գրիգոր-Ապիրատինը պիտի լինի, որովհետեւ նման է վերջնիս բուն յիշատակարանի (նկար 1) երկաթազրով մասին: Բակուրանը, որին ընծայում է յիշատակարան գրողը, Հեթմեան ցեղի՝ նշանաւոր ներկայացուցիչներից մէկն է: Ոչին Ա.-ի որդին Հեթում Լամբրոնը ժառանգութիւն է տալիս իւր աւագ որդի Աւշին Բ.-ին՝ Ներսէս Լամբրոնացու հօրը, իսկ Պապեռոնը միւս որդուն՝

Սմբատին. այսպիսով Հեթմեանց ցեղը երկու ճիւղի է բաժանուում: Սմբատի մահուանից յետոյ՝ որ ընկա պատերազմի դաշտում Մսիս քաղաքի դռների առաջ, իւր եղբոր հետ Թորոսի դէմ պատերազմելիս, Պապեռոնը ժառանգեց նորա որդի Բակուրանը: * Սորա քոյրն էր Ռիթան՝ Ստեփանէի կինը, որ ամուսնու մահից յետոյ՝ իւր երկու որդւոց՝ Ռուբէն Բ-ին և Լևոնին (Թազաւոր) եղբոր մօտ տարաւ և այնտեղ դաստիարակեց: Սմբատ պաամիչ Բակուրանին անուանում է «այր բարի և առատ, և սիրելի Աստուծոյ և մարդոյ»: Այս բարութեան մի ապացոյցն էր իւր հօր և առհասարակ Հեթումեանների թըշնամի Ռուբինեանց երկու զաւակների խնամատարութիւնը: Ռուբինեանց պատմութեան վերաբերեալ յիշատակարաններն էլ յիշում են Բակուրանի այս մեծահոգութիւնը. «Այլ Ստեփանէի մնացեալ էին բ. որդիք, Ռուբէն և Լևոն, որք սնեալ կային առ քեռին իւրեանց Բակուրան տէր, Պապեռոնին, և յորժամ սպանաւ Մլեհն, իշխանքն և զօրքն Հայոց, յղեցեալ բերին անտի զՌուբէն որդի Ստեփանէի և կացուցին պարոն »: * Լևոն Գ-ի (Իսկապէս Հեթում Բ-ի արքայական ճաշոցի յիշատակարանը նոյնն է պատմում, միայն երկու իշխանազունների սննդեան տեղը Տարսոնը նշանակելով: **

Բակուրանի հայրական խնամատարութիւնը շարունակւում է և Ռուբենի իշխանութեան ժամանակ, երբ վերջինս գերի էր ընկել Անտիոքում: Բակուրան պատանդ է ուղարկում Ռիթային ուրիշ ազգականների հետ, մինչև որ Ռուբէն Կիլիկիա է գալիս և փրկանք տալով՝ ազատում նրանց: Բակուրանի բարձր գիրքը և ազդեցութիւնը շարունակւում է և Լևոնի ժամանակ. նա մէկն էր այն դեսպանութեան անդամներից, որ Լևոն Ներսէս Լամբրո-

* Պատմութիւն աղղին Ռուբինեանց, թէ որպէս տիրեցին Կիլիկիոյ, Սամուէլ Անեցի, հրատ. Արշակ Տ. Միքելեանի, յաւելումաժը եր. 204.

** Ձեռ. № 892. եր. 472 բ: Սամուէլ Անեցի եր. 212.

նացու առաջնորդութեամբ ուղարկեց Բիւզանդիոն, ստացած թագի փոխարէն սիրոյ դաշինք հաստատելու: Բաղուրան կենդանի էր դեռ 119 թուին, Լեւոնի օժման տարին:

Բուկարանի եղբայրն էր Վասակ՝ Ասկուռոսի և Լամոսի տէրը, որ դարձեալ ազգեցիկ էր Լեոն Բ-ի պալատում, իսկ Վասակի որդին էր Կոստանդին՝ Հեթում Ա-ի հայրը:

Յիշատակարանը մեր առաջ մի այլ խնդիր է դնում. Բաղուրանի կինն է Թագուհին, որ յիշատակարանը գրողի և Բաղուրանին ընծայողի քոյրն է: Իսկ մենք ակնարկեցինք այս և դրիգոր Ապիրատ: յիշատակարանի գրութիւններն նմանութիւնը: Մենք տեսանք, որ այս աւետարանը Գրիգոր Ապիրատ նուէր էր ստացել Շնորհալուց և զարգարել «զեղեցիկ սետաքսէիւք եւ ակամք պատուականաւք ընդելուզեալ ի մարգարտոյ», այսպիսի մի աւետարան Գրիգոր Ապիրատի կենդանութեան ժամանակ շուտով ձեռք է ձեռք անցնել չէր կարող, եթէ նա ինքը նուէր չտար. իսկ եթէ յիշատակարանի հեղինակը և աւետարանի նուիրաբերողը Գրիգոր Ապիրատն է, նշանակում է նա երկու քոյր ունէր, որոնցից մէկը՝ Շահանգուխտ՝ Ներսէս Լամբրոսնացու մայրն էր, իսկ միւսը՝ Թագուհին Լամբրոսնացու հօրեղբոր որդու՝ Բաղուրանի: Այս մի պատմական նորութիւն է և Պահլավունեաց ցեղազրութեան մէջ մի անձի յաւելում, որ հիմնուած է միայն այս յիշատակարանի վերայ:

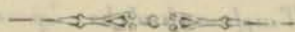
Այստեղ իսկապէս վերջանում է մեր աւետարանի և նրան յարակից անձանց պատմութիւնը. բայց մի թէական խնդիր ևս կայ, որ առանց յիշատակութեան թողնել չենք կամենում: Սմբատ Պատմիչ նկարագրում է որպէս ականաատ, թէ ինչպէս Յովհաննէս է. Մեծաբարոյ կաթողիկոսը իւր նախորդ Պահլավունիների շինած սրբութիւնների ոսկին հալում, քարերն ու մարգարիտները քանդում է և Հռոմկլան ամրացնելու վերայ ծախսում: Ի սիջի այլոց «քակեաց զոսկիակաղմ տուփ աւետարանին

տէր Գրիգորիսի, որ էր ահամբ և մարգարտով: * Աւետարանի զարդերի նկարագրութիւնն ու Գրիգորիս անունը շատ յարմար են գալիս մեր աւետարանին, բայց Սմբատի խօսքերն այնպէս անորոշ են, որ լիարար է հասկանալ, որ Գրիգորիսին է ակնարկում: Պատմիչն այս ձառուածում և ուրիշ տեղ անխտիր գործ է ածում Գրիգոր, Գրիգորիս անունները մի և նոյն անձի համար: Թէպէտ Ապիրատ բառն ևս գործ է ածում երկու անգամ Գրիգոր Զ-ի մասին, բայց մի անգամ ևս Գրիգորիս և Գրիգոր առանց աշխարհական անուան: Սմբատի յիշած «տէր Գրիգորիսը» այստեղ Ապիրատն հետ նոյնացնելու դէպքում, պէտք է ընդունել, որ Բակուրանի մահուանից յետոյ՝ աւետարանն անցել էր իւր նախկին տիրոջը, իսկ ապա մնացել կաթողիկոսարանում:

Երբ է այս աւետարանը էջմիածին բերուել և ի՞նչպէս, տեղեկութիւն չունինք:

Շարունակելի

Գարեգին Վ. Յովսէփեան

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Խ Օ Ս ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Ա.

Հրատարակութիւն Ա. Էջմիածնի.

Պատկազիր Հայոց. հ ստր Ա. գիրք երկուրդ,

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.Ն.Գ.Ե.Ղ.ՈՍ

Աշխատութեամբ Գ. Տէր Մկրտչեան և Ստ. Կանայեանց, ծախիւք Տեառն Սուրբիասայ Արքեպիսկոպոսի Պարզեանց. Տպգիւ, 1909 թ. գինն է 3 ասուր.

Ազատագրողութիւնն այս վերջին հրատարակութիւնը մի հոյակապ գործ է, որ պատիւ է բերում աշխատողներին և հրատարակողին: Գրքի մէջ կան բացի առաջին 4 երես վերադասութիւններէ,

* Սմբատ Պատմիչ 104—105.